

DIJALOG O STRATEGIJSKOJ UPOTREBI NAŠIH ORUŽANIH SNAGA U NOR-u*

„Vojno delo“ je u jubilarnom broju (povodom 25-godišnjice JNA 6/1966. godine) — objavilo članak general-majora Nikole Pejinovića: „Strategijska upotreba naših oružanih snaga u NOR-u“. Članak nesumnjivo predstavlja prilog teorijskoj razradi i uopštavanju iskustava NOR-a, prvenstveno vojnostrategijske prirode. Težište razmatranja je na analizi karakteristika, principa i formi strategijskih dejstava triju razvojnih etapa naše vojnostrategijske misli i prakse. Sa periodizacijom razvitka oružane borbe, a time i strategijske misli i prakse — slažem se. Naime, prva etapa obuhvata 1941. i traje do jeseni 1942. godine, kada je počeo proces formiranja divizija, grupa divizija i korpusa. Druga traje od jeseni 1942. do jeseni 1944. godine, a treća (završna etapa) obuhvata period od konca 1944. do završetka rata. Takođe se slažem sa mnogim ocenama, stavovima i mišljenjima autora o sadržini razvojnih etapa, principima i formama strategijske prakse. Mnoge misli su, po mom mišljenju, interesantne, originalne i stvaralačke. Posebno značajna pozitivna karakteristika članka je u tome što je pokrenuo borbu mišljenja o nizu problema vojne strategije NOR-a.

Međutim, ovde ću izneti svoje mišljenje o nekim ocenama i stavovima autora sa kojima se ne slažem.

Ratna veština i odnos snaga. Definišući pojam i suštinu ratne veštine NOR-a, drug Pejinović kaže:

„Ratna veština NOR-a (kao uostalom i svakog drugog oblika rata) predstavlja subjektivan, više ili manje uspešan i stvaralački izraz objektivnog odnosa snaga dva suprotstavljena protivnika — posmatranog u dijalektičkom jedinstvu, međusobnoj uslovljenosti i neprekidnom kretanju i razvoju svih onih faktora iz kojih rezultira određeni odnos snaga na svakoj etapi ratnih dejstava. Budući da međusobni odnos snaga nije stalna, jednaka i nepromenljiva veličina, i koncepcija strategijskih dejstava se menjala, razvijala i saobražavala konkretnom odnosu snaga na svakoj etapi. Od svih faktora oružane borbe (žive sile, materijalno-tehničkih sredstava, prostora i vremena) koji i čine sastavne elemente opšteg odnosa snaga, za nas i našu ratnu veštinu, a napose za strategiju, od najvećeg i bazičnog značaja bio je čovek (živa sila), od čijeg su načina upotrebe u prvom redu zavisile uspešna primena i efikasnost i ostalih faktora.“

* Ovim napisom pokrenuta je diskusija u vezi s pitanjima koja tretira članak general-majora Nikole Pejinovića „Strategijska upotreba naših oružanih snaga u NOR-u“. Redakcija smatra poželjnim da i drugi čitaoci uzmu učešća u ovoj diskusiji.

Rekao bih da je ovakvo shvatanje pojma ratne veštine i odnosa snaga, u izvesnoj meri, uprošćeno i jednostrano. Ratna veština je, svakako, mnogo šira kategorija i u teoriji i u društvenoj praksi nego što je „više ili manje uspešan i stvaralački izraz objektivnog odnosa snaga dva suprotstavljena protivnika...“ *To je teorija i praksa pripreme i upotrebe oružanih snaga u ratu, operaciji, boju i borbi.* A odnos snaga se pojavljuje samo kao jedno od ključnih pitanja teorije i prakse ratne veštine. I zato stavljati znak jednakosti između ove dve kategorije, znači osiromašiti i degradirati tako kompleksnu teoriju i praksu ratne veštine.

Dalje, odnos snaga, pa i „opšti“, ne može se proizvoljno proširivati i uprošćavati, tvrdeći da on uključuje u sebe živu silu, materijalno-tehnička sredstva, prostor i vreme. Odnos snaga je određena kategorija. To je odnos protivničkih snaga u kvantitetu i kvalitetu žive sile i borbenih sredstava, a danas, konkretno u nuklearnim projektilima, živoj sili, aviooletima, tenkovima, artiljerijsko-minobacačkim oruđima itd. Razume se, u praksi oružane borbe, iste strukture materijalnih elemenata odnosa snaga mogu u različitim situacijama (sa stanovišta zemljišta, vremena i dr.) — na nivou oružane borbe u celini, operacije, boja i borbe ispoljavati različito značenje i snagu, zavisno od delovanja subjektivnog faktora — ljudi (borbenog morala i veštine ratovanja, načina upotrebe određenih oružanih snaga itd.). Ali, sve nam to ne daje za pravo da prostor i vreme „smestimo“ u odnos snaga. Ljudi, materijalna sredstva, prostor i vreme, kao što je poznato, predstavljaju faktore oružane borbe koji stalno deluju. Oni se različito „prelamaju“ u rešavanju bilo kojeg problema ratne veštine (strategije, operatike i taktike), pa i problemu odnosa snaga. Ali nam i to, ne daje za pravo da ih indentifikujemo sa odnosom snaga, a još manje odnos snaga sa pojmom i suštinom ratne veštine.

Odnos politike i ratne veštine u 1941. god. „U ovoj etapi“ ističe Pejinović, „naše oružane snage bile su u početnom stadiju svog razvitka, brojno i tehnički neuporedivo inferiornije bez ili sa vrlo malo oružja, od kojeg je deo bio i neuslovnog kvaliteta (lovačke puške, bombe od cementa, vile, kose, sekire itd.), bez skladišta opreme, hrane i drugih sredstava, sa neučvršćenom vojnom organizacijom, nebučenim i borbena neiskusnim ljudstvom itd. *Treba dodati i to da se naša ratna veština još nije ni odvojila i oformila kao relativno samostalna i posebna kategorija i manifestacija. Politika je neposredno obavljala i te funkcije, isto kao što su komiteti KPJ predstavljali istovremeno i organizaciono-komandne stepene.*“ (podvukao M. P.).

Ne bih se mogao složiti sa nekim ocenama koje se tiču sadržine prve etape vojne strategije NOR-a, a koja „obuhvata period partizanskih odreda, tj. od početka ustanka do stvaranja NOVJ“ (jesen 1942. — primedba M. P.). Takođe se ne slažem i sa karakteristikom odnosa politika — ratna veština u toj etapi. A evo zašto.

Prvo. Iako je u prvim ustaničkim danima u našem naoružanju bilo i lovačkih pušaka, bombi od cementa, vila, kosa, sekira i drugog, ipak su ta sredstva predstavljala neznatan faktor u celokupnom

noružanju naših oružanih snaga. Evo nekih primera. „U Crnoj Gori je, na primer, do početka ustanka prikupljeno i skriveno oko 2.500 pušaka, 150 puškomitraljeza, nekoliko mitraljeza, više stotina ručnih bombi i oko 3 miliona metaka“.¹

Ili: vojna fabrika u Užicu 1941. godine pala je neoštećena u ruke partizanskim odredima i proizvodila dnevno oko 400 pušaka, 80.000 metaka i znatan broj ručnih i tromblonskih bombi.

Naravno, najveći deo oružja u 1941. godini i u čitavoj prvoj etapi otet je od neprijatelja.

Drugo. Iako je tačno da su „u ovoj etapi naše oružane snage bile u početnom stadiju svog razvitka“, ipak su se one u tom periodu borile protiv brojno najjačih okupatorskih i kvislinških oružanih snaga (odnos u ž/s 9,2:1 u korist neprijatelja). Naravno, takve oružane snage ne bi mogle ponoviti, a kamoli povećati, svoje rezultate u oružanoj borbi, da nisu dalje usavršavale svoju organizaciju i ratnu veštinu u skladu sa novonastalim uslovima.

Treće. Što se tiče odnosa politika — ratna veština on je, nesumnjivo, bio i u ovoj etapi specifičan. Jer, on je stalno „u pokretu“ i nosi specifičnosti date etape razvitka oružane borbe i strategijske misli i prakse. Ali, uvek je ratna veština samo relativno, a nikako potpuno slobodna u odnosu na politiku. Uostalom, ni politika nije i ne može, pogotovu u revolucionarnim ratovima, biti potpuno slobodna od ratne veštine. Tu se, u stvari, radi o međusobnoj zavisnosti i povratnim uticajima celine (politika) i dela (ratna veština). I zato mi izgleda da se ne bi moglo tvrditi da su i u prvoj etapi razvitka oružane borbe „komiteti KPJ predstavljali istovremeno i organizaciono-komandne stepene“. Doduše, takva njihova uloga je dolazila, manje-više, do izražaja u fazi formiranja partizanskih odreda (ponegde i dugotrajnije). Međutim, posle toga, ta uloga je u suštini pripadala štabovima odreda, grupa odreda, glavnim i drugim štabovima. Pogotovu to važi za samostalne partizanske brigade kojih je u ovoj etapi već bilo oko dvadeset. Prema tome, ratna veština naših oružanih snaga bila je relativno samostalna kategorija i u ovoj etapi u odnosu na politiku, mada će se proces njenog osamostaljivanja u narednim etapama nastaviti i jačati.

Mesto i uloga frontalnih metoda borbenih dejstava u NOR-u. Čini mi se da autor degradira u izvesnoj meri mesto i ulogu frontalnih borbenih dejstava u prvoj i drugoj etapi razvitka naše strategijske misli i prakse u NOR. To najbolje potvrđuje sledeće njegove misli: ... „ako se radilo o brojno manjim snagama slabijeg kvaliteta i tehničke opremljenosti (domobrani, četnici, pa i Italijani), prihvatani su, uz ostale povoljne okolnosti (teren, vreme), i frontalni sudari u užim taktičkim okvirima“ (podvukao M. P.). Međutim, iako su u prvoj i drugoj etapi oružane borbe partizanski metodi borbenih dejstava bili preovlađujući, ipak je u njima prisutna evolucija sve šire

¹ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, izdanje VII JNA, 1957, knjiga I. str. 40.

primene i frontalnih metoda borbenih dejstava i to ne samo „u užim taktičkim okvirima“, već i u širim taktičkim, operativnim, pa čak i operativno-strategijskim.

Zar odbrambena dejstva, recimo, partizanskih odreda zapadne Srbije i Šumadije, u novembru 1941, protiv triju nastupajućih nemačkih divizija, nisu imala karakter operativne odbrane, u kojoj su dosta snažno došli do izražaja i frontalni metodi borbenih dejstava? Zar odbrana 2. krajiškog odreda na Kozari (jun—jul 1942. godine) nije bila operativnog značaja i, zar u njoj nisu bili snažno prisutni i elementi frontalnih dejstava? Odbrana 1. hrvatskog i 1. bosanskog korpusa u četvrtoj ofanzivi bila je operativno-strategijskog karaktera. Zar u njima nije dolazilo i do široke primene frontalnih borbenih dejstava? Konačno, zar dejstva Glavne operativne grupe (15 brigada) u maju 1943. godine u petoj neprijateljskoj ofanzivi, nisu imala karakter strategijske odbrane? U ovim borbama široko su primenjivani odsudna i zadržavajuća odbrana i proboj u formi frontalnih dejstava.

Zaključak: metodi frontalnih borbenih dejstava dolazili su do izražaja u svim etapama oružane borbe, ne samo u taktičkim već i operativnim i strategijskim razmerama, i to protiv fašističkog neprijatelja svih vrsta, prvenstveno u okviru odbrane, ali i napada. Njihova primena, u okviru partizanskog oblika oružane borbe, neprekidno je rasla.

Pitanje strategijske ofanzive i inicijative. Rekao bih da je tretman strategijske ofanzive i inicijative u oružanoj borbi, u članku druga Pejinovića, nejasan i neprecizan.

On kaže: „Protivnik je ustankom u Jugoslaviji bio iznenađen kako širinom, organizovanošću i raznovrсноšću oružane borbe, tako i vremenom otpočinjanja. Ta okolnost nam je omogućila da daljnim načinom i oblicima borbenih dejstava sve više preuzimamo strategijsku inicijativu.“

Međutim, permanentna strategijska ofanziva i inicijativa bile su, u stvari, jedna od bitnih karakteristika, zakonitosti i pretpostavki uspešnog izvođenja u suštini partizanskog oblika oružane borbe u NOR. Mislim da je general armije Ivan Gošnjak dao veoma jasnu i realnu ocenu o mestu i ulozi strategijske ofanzive i inicijative u NOR, kada je rekao:

„Naš rat je pun izvanrednih primera raznih ofanzivnih akcija, napada, zaseda, prepada, noćnih dejstava, iznenađenja, itd. koji su u svojoj ukupnosti predstavljali snažan udar po neprijatelju, lomili ga i stvarali slobodnu teritoriju. Sve te akcije su izraz permanentne strategijske ofanzive i inicijative koja nikada nije prepuštena protivniku (podvukao M. P.).“

Zahvaljujući tome, sva ofanzivna dejstva okupatora, pogotovu njegove velike ofanzive, bile su samo reakcija na naše uspehe“.²

² Dvadeset godina JNA, str. 19 i 20, izdanje „Narodne armije“, 1962, Beograd.

Očevidno, u pogledu karakteristika strategijske ofanzive i inicijative u NOR bitne su dve činjenice.

Prva: bila je *permanenta*, jer u suštini nije nikada prepuštena neprijatelju. Čak i u periodu izvođenja takozvanih sedam neprijateljskih ofanziva, lanac permanentne strategijske ofanzive i inicijative NOVJ i POJ nije prekinut. Jer, u prvih pet neprijateljskih ofanziva, pod udarom neprijatelja našao se manji deo oružanih snaga. Okupator je pet svojih ofanzivnih „strategijskih operacija“ — „ofanziva“ — usmerio sa osnovnim ciljem da uništi najjače grupacije partizanskih snaga na određenom području:

prvu: protiv grupe partizanskih odreda na čelu sa Vrhovnim štabom u zapadnoj Srbiji i Šumadiji;

drugu: protiv Prve proleterske brigade i istočnobosanskih partizanskih odreda sa Vrhovnim štabom;

treću: protiv grupe brigada (1. i 2. proleterska) i partizanskih odreda na teritoriji istočne Bosne, Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine sa Vrhovnim štabom;

četvrtu: protiv 1. hrvatskog i 1. bosanskog korpusa i Glavne operativne grupe (1. i 2. proleterske, 3. crnogorske udarne i 7. banijske udarne divizije);

petu: protiv Glavne operativne grupe (1. i 2. proleterske, 3. udarne crnogorske i 7. udarne banijske divizije, 6. udarne istočnobosanske brigade i 15. majevičke udarne brigade), na čelu sa Vrhovnim štabom.

Dakle, *ma koliko bila izvanredno značajna i specifična uloga pomenutih strategijsko-operativnih grupacija na opštem planu razvitka oružane borbe u NOR, ipak ostaje činjenica da su one brojale u tim situacijama 10.000—20.000 ljudi, dok je glavnina NOVJ i POJ brojala 100.000—300.000 ljudi i istovremeno izvodila u suštini ofanzivna borbena dejstva.* I ne samo to. I strategijsko-operativna grupacija je cilj svoje odbrane realizovala, prvenstveno, aktivnim dejstvima — protivudarima, protivnapadima, zasedama, prepadima itd. — da bi na koncu njena odbrana prerasla u ofanzivnu operaciju.

Dok je u šestoj i sedmoj ofanzivi neprijatelj na teritoriji 1 do 2 korpusa ili, grupe divizije izvodio sukcesivne operativne udare u trajanju od nekoliko meseci, glavnina NOVJ i POJ je na ostalim delovima ratišta primenjivala pretežno napadne borbe, bojeve i operacije i time demonstrirala u suštini permanentnu strategijsku ofanzivu i inicijativu naših oružanih snaga.

Druga: iako ne treba sporiti da su naše permanentna strategijska ofanziva i inicijativa dobijale u procesu NOR sve raznovrsniji i po formama bogatiji sadržaj, ne bi se moglo reći da u punoj snazi nisu bile prisutne u svim etapama oružane borbe. Zar nisu bile u punoj snazi i 1941. kada je, pored „Užičke republike“ „koja je imala ogroman značaj i u vojnom i u moralnom i političkom pogledu za čitavu Jugoslaviju“³, stvoren čitav niz slobodnih teritorija širom Ju-

³ Tito: Referat na svečanoj akademiji povodom dvadesetogodišnjice

goslavije (recimo, oslobođena je gotovo čitava Crna Gora, Romanija, Birač itd.). To, što su, u raznovrsnim oblicima, ispoljavane u svakoj etapi oružane borbe u NOR, ne menja ništa. Tako, na primer, teško je reći da li je permanentni i celoviti karakter strategijske ofanzive i inicijative naših oružanih snaga jače dolazio do izražaja u 1941. ili 1945. godini. Ne zaboravimo da se, recimo, veliki deo naših snaga u prvom tromesečju 1945. (1. i 3. armija, a delimično i 2. armija) nalazio pretežno u odbrani. A odnos snaga u živoj sili koja je neposredno učestvovala u oružanoj borbi, kretao se na našem ratištu: 9,2 : 1 (kraj 1941), 5,5 : 1 (1942), 2 : 1 (1943), 1 : 1 (1944) i krajem rata 2 : 1 u našu korist, dok je u tehničkom pogledu neprekidno bio na strani neprijatelja. *Zato se, mislim, ne može govoriti o preotimanju i postepenom jačanju strategijske ofanzive i inicijative NOVJ i POJ, odnosno JA, već o njihovom permanentnom postojanju i ispoljavanju u različitim oblicima u svim etapama oružane borbe u NOR.*

Odnos snaga u prvoj etapi. Govoreći o karakteristikama prve etape u oružanoj borbi NOR autor kaže:

„Bez teškoća se može uočiti da se ovde radi, u stvari, o nekoliko fundamentalnih principa, kao što su: *iznenađenje, ofanzivnost, izbegavanje poraza i traženje pobeda makar kroz najsitnije akcije, princip od manjih ka većim akcijama i objektima itd.*“ „Za strategijski aspekt ovde je potrebno naglasiti da u ovoj etapi, za razliku od drugih, ofanzivni kurs nismo ostvarivali samo taktičkim odnosom, „deset na jednoga“, već i često obrnutim, uz korišćenje raznolikih formi oružane borbe, pri čemu su principi iznenađenja, kratkotrajnih udara i pokretljivost na odgovarajućim terenima nadomeštali nedovoljan odnos snaga i u taktičkim razmerama“.

Teško se složiti da je to predstavljalo specifičnu i izuzetnu karakteristiku te etape oružane borbe. Naprotiv, nepovoljan odnos snaga u živoj sili i tehnici u prvoj i drugoj etapi oružane borbe u strategijskim okvirima — na jugoslovenskom ratištu u celini — NOVJ i POJ je rešavala time što je najčešće ostvarivala nadmoćnost — prvenstveno u živoj sili — na težišnim pravcima boja i operacije koji su najčešće bili napadnog karaktera. Tako, na primer, u 45 uspešnih napada NOVJ i POJ na krupnija naseljena mesta (neprijateljske garnizone) u periodu 1942—1944, odnos snaga bio je u proseku: u živoj sili 2 : 1, u automatskom oruđu 2,5 : 1, a u artiljerijsko-minobacačkom 1,2 : 1 — sve u korist NOVJ i POJ. U tri napada (Pakrac, Đakovo, Ivanjica) bio je u proseku 1 : 1.

Istovremeno, u 15 neuspešnih napada ti materijalni elementi odnosa snaga bili su u korist neprijatelja ili „remi“. Nadmoćnost u živoj sili i lakom pešadijskom naoružanju najčešće je obezbeđivana u napadu na neprijateljske garnizone i 1941. i 1942. godine. Prema tome, u pogledu rešavanja problema nadmoćnosti u boju i operaciji, prva etapa nema neku izuzetnu karakteristiku. Doduše, u praksi NOR bilo je mnogo slučajeva kada je pobeda postizana u borbi i boju (prvenstveno u zasedi, prepadu) i pri odnosu snaga u stilu „jedan na deset“. Ali, ta pojava je bila široko rasprostranjena u svim etapama oružane borbe u NOR.

Što se, pak, tiče korištenja „raznolikih formi oružane borbe“, ne bih rekao da i to predstavlja neku ni izuzetno ni posebno izraženu karakteristiku prve etape naše strategijske misli i prakse. *Naprotiv, bogatstvo formi oružane borbe bilo je karakteristično za sve etape i to utoliko više ukoliko se rat bližio kraju. Mogli bismo čak reći da smo imali najveće bogatstvo i raznolikost formi oružane borbe u trećoj etapi — 1944/1945. — kada su uz frontalna dejstva kao preovlađujuća primenjavana i snažna partizanska dejstva strategijskog znacaja (16 divizija i nekoliko desetina partizanskih odreda) u pozadini neprijatelja kao i borbena dejstva na potpuno oslobođenoj teritoriji u koju uništenja ostataka kvislinških bandi.*

Pitanje strategijskih rezervi Vrhovnog Štaba. Ne bih se mogao složiti sa karakteristikama i načinom razrešavanja problema strategijskih rezervi Vrhovnog štaba, kako to čini drug Pejinović.

On ističe: „Pošto u rukama nije imao strategijske rezerve u vidu određenih vojnih grupacija (misli na Vrhovnog komandanta NOVJ i POJ — primedba M. P.) kojima bi intervenisao i uticao na situaciju, naš vrhovni komandni stepen je to činio na drugi, za naše uslove veoma efikasan i jedino mogućan način. Metodi i stil rukovođenja i komandovanja su, između ostalog, obuhvatali:

— razvijanje široke inicijative i samostalnosti svih stepena komandovanja, svih starešina, pa i boraca;

— primenjivan je delegatski princip rukovođenja i komandovanja preko članova Vrhovnog i glavnih štabova, kao i od onih na nižem stepenu;

— određivane su zone i područja za koje su bili odgovorni određeni štabovi i jedinice i među njima podela nadležnosti i odgovornosti, uz stalno insistiranje na međusobnom direktnom povezivanju i sadejstvu;

— potčinjenima se uporno objašnjavalo, upućivani su, savetovani i kritikovani da bi prihvatili određene doktrinarne stavove;

— metod širokog informisanja i najnižih štabova o situaciji u svim krajevima zemlje radi stvaranja osećanja za celinu, proširivanja vidika, podsticanja i otvaranja perspektive, stvaranja samopouzdanja, što je naročito bilo dragoceno u težim situacijama u kojima su lokalni kadrovi kroz mestimične poraze mogli gubiti veru u snagu pokreta u celini“.

Naravno, sva navedena obeležja i specifičnosti rukovođenja i komandovanja na nivou Vrhovnog Štaba na svom su mestu. Ona su bila izraz društveno-političkog i vojnog karaktera NOR i stvaralačkog genija druga Tita i na području rukovođenja i komandovanja oružanim snagama. Pa, ipak, sve to ne daje odgovor na pitanje karaktera postojanja i rešavanja problema strategijskih rezervi u NOR. Ako ih želimo uočiti, ne smemo ih tražiti u onim oblicima u kojima egzistiraju u frontalnom ratu kao obliku oružane borbe. One su u sustini bile specifičan izraz oružane borbe u NOR. Postojale su u vidu Glavne operativne grupe (1. proleterska brigada, Udarne grupe: 1. i 2. proleterska brigada, Grupa brigade: 1, 2. proleterska, 3. udarna

sandžačka, 4. i 5. udarna crnogorska brigada, zatim grupe divizija, korpusa, armijska grupa i u završnim operacijama u licu 9 divizija na potpuno oslobođenoj državnoj teritoriji). Kao što se vidi, te strategijske rezerve Vrhovnog Štaba bile su sasvim određene jačine. Ali, razume se, one su se bitno razlikovale od onih u frontalnom ratu, kako po mestu i ulozi, tako i po načinu upotrebe u oružanoj borbi. Naime, *radilo se o specifičnoj strategijskoj rezervi Vrhovnog Štaba koja ne samo što je bila pod neposrednom komandom Vrhovnog komandanta, već je gotovo neprekidno angažovana u izvođenju operacije i sa kojom je Vrhovni komandant često ostvarivao težišni rejon strategijskih dejstava.*

Kada se okupator odrekao pokušaja da nam nanese strategijski poraz? Kao odgovor na ovo pitanje mogu se shvatiti sledeće misli druga Pejinovića: „Okupator je već sredinom 1943. uvideo da su iluzorni svi pokušaji da nam nanese strategijski poraz, zbog čega se orijentisao na parcijalne operativno-taktičke mere i zahvate da nam preotme lokalnu operativno-taktičku inicijativu, da nas dezorganizuje i nanese nam gubitke“.

Ne bih se mogao složiti sa ovakvom ocenom, jer se za mene postavlja pitanje: a šta je sa šestom i sedmom neprijateljskom ofanzivom (decembar 1943. — avgust 1944). Zar u njima fašistički agresor, uz pomoć kvislinga, nije sledio ciljeve strategijske prirode? Doduše, opšta fizionomija neprijateljskih strategijskih ofanzivnih operacija — poznatih pod imenom šesta i sedma neprijateljska ofanziva — znatno se, po strategijsko-operativnom grupisanju snaga, manevru i načinu izvođenja, razlikovala od onih u svim prethodnim ofanzivama. U prvom slučaju izvodila se na pretežnom delu jugoslovenskog ratišta, sukcesivno i ešelonirano protiv pojedinih operativno-strategijskih grupacija NOVJ i POJ (prvenstveno, istovremeno na „matičnoj“ teritoriji 1—2 korpusa NOVJ). A u prvih pet, glavni objekat „ofanziva“ bila je Glavna operativna grupa Vrhovnog Štaba. Ali, ciljevi tih operacija su bili svakako strategijske prirode. Da je neprijatelj uspeo u sedmoj ofanzivi da uništi Vrhovni štab u Drvaru, već time bi ostvario cilj strategijskog značaja, s obzirom na mesto i ulogu Vrhovnog štaba i posebno druga Tita u razvitku NOR i socijalističke revolucije.

Konačno, kao što je poznato, i fašističke snage koje su izvodile ofanzivna dejstva u šestoj i sedmoj ofanzivi predstavljale su po jačini i sastavu krupne operativno-strategijske formacije. Sve to upućuje na zaključak da se fašistički agresor, u toku čitavog NOR, nije odrekao ne samo ciljeva taktičke i operativne već ni strategijske prirode.

Operacija u NOR. Rekao bih da i izvesni elementi o nastanku, mestu i ulozi i podeli operacije u oružanoj borbi NOR zaslužuje diskusiju. Drug Pejinović kaže: „Kvalitetno jačanje i brojčano naraštanje naše naoružane sile, nov način njene upotrebe, kao i nov i drukčiji način dejstva protivnika, doneli su novu vrstu i nov oblik ratnih dejstava — operaciju kao značajnu formu oružane borbe“.

U daljem tekstu kod autora se pojavljuju izvesni elementi „omekšavanja“ ove ocene, kada ističu: „Iako se u našoj literaturi i ratnim dokumentima operacija kao kategorija pominje još u početku ustanka, vezano za dejstva partizanskih odreda, u prvom redu onih u zapadnoj Srbiji, ipak mislimo da ona u to vreme, *iako predstavlja začetak* (podvukao M. P.), nije preovlađujuća forma naše oružane borbe. Tada se moglo raditi o operaciji koja je bila to, po svojoj organizaciji i unutarnjoj strukturi, na nižem nivou od sadanje“. I dalje, autor nastavlja: „U svakom slučaju sada (reč je o drugoj etapi — primedba M. P.) se radi o operacijama „većeg stila“, planski predvođenim i sa organizovanom sadejstvom regularnih i partizanskih jedinica, rukovođenim od operativnih i strategijskih komandnih stepena, zavisno od njihovog značaja i veličine“. Očevidno, u oceni ima elemenata protivurečnosti, nejasnosti, kolebanja, nedoslednosti.

Moje mišljenje u pogledu nastanka mesta, uloge i podele operacije u oružanoj borbi NOR svodilo bi se na sledeće.

1. — Operacija se afirmisala i u prvoj etapi oružane borbe u 1941, a pogotovu 1942. godini. Zar borbena dejstva partizanskih odreda u zapadnoj Srbiji i Šumadiji, u septembru i oktobru 1941. godine koja je neposredno koordinirao i usmeravao vrhovni komandant drug Tito — radi stvaranja „Uzičke republike“, a zatim i njene odbrane u novembru 1941, nemaju atribute ofanzivne i odbrambene operacije i to strategijskog značaja? Zadovoljeni su svi atributi pojma i suštine operacije: odigrao se skup borbenih dejstava na određenom prostoru i u određenom vremenu, objedinjen jedinstvenim strategijsko-operativnim planom i zamisli i jedinstvenim i jasnim strategijskim ciljem. Jer, kako kaže drug Tito: „Još 1941. godine, u našem strategijskom planu bilo je predviđeno stvaranje slobodnih teritorija. Prva strategijska zamisao o stvaranju slobodne teritorije u zapadnoj Srbiji donesena je u Beogradu u početku avgusta 1941. godine“.⁴

Borbena dejstva, u trinaestojulskom ustanku 1941. godine u Crnoj Gori, u trajanju od nekoliko dana, značila su u svom ukupnom bilansu operaciju koja je dovela do postizanja kupnog strategijskog cilja. Jer, „tako je za svega osam dana borbi oslobođena cela Crna Gora, sem gradova Nikšića, Podgorice, Cetinja, koji su bili opsednuti, i većih mesta u Crnogorskom primorju. Takođe je oslobođeno i područje Sandžaka južno od Lima, sem Pljevalja. U toku borbi u ovom periodu Italijanima su naneti gubici od 4.112 vojnika, podoficira i oficira, od čega je bilo: 559 mrtvih, 573 ranjenih i 2.980 zarobljenih“.⁵ Teritorijalne ustaničke čete i bataljoni, koji su učestvovali u ovoj operaciji, brojali su oko 30.000 ljudi. U Bosni i Hercegovini, takođe, na pojedinim područjima, borbena dejstva partizansko-ustaničkih jedinica, u ukupnom bilansu, dovela su do rezultata operativno-strategijske prirode, jer su stvorene relativno velike slobodne teritorije (Birač, Romanija, delovi Hercegovine i Bosanske krajine) a neprijatelju naneti ozbiljni gubici.

I kako se u navedenoj lekciji ističe:

⁴ Tito: *Vojna dela*, knjiga II, str. 229.

⁵ Lekcija katedre Vojne istorije VVA JNA, na temu „*Oružani ustanak naroda Jugoslavije 1941. godine*“, str. 46.

„Sve u svemu, i pored svih teškoća objektivne prirode i relativno brojne slabosti Partije kao rukovodeće subjektivne snage, ustanak u Bosni i Hercegovini u periodu jul—septembar postigao je velike vojno-političke rezultate (u stvari, rezultate strategijske prirode — primedba M. P.). U toku dvomesečnih borbi razbijeno je i zarobljeno 15—20 ustaško-domobranskih bataljona, a zaplenjeno 10.000 pušaka, 200—250 automatskih oruđa i nekoliko topova. Ustaničke jedinice su brojale oko 10.000 boraca. U svim krajevima Bosne i Hercegovine stvorene su dosta stabilne slobodne teritorije, na kojima su formirani organi narodne vlasti NOO, a negde i vojnopozadinske vlasti — komande mesta“.

U ukupnom bilansu, raznovrsna partizanska dejstva i na teritoriji ostalih republika, gde su, takođe, stvorene odgovarajuće slobodne teritorije još u 1941. godini dala su rezultate, gledano i iz vojnog aspekta, strategijsko-operativne prirode. Dakle, bitno je to što su raznovrsna po oblicima i organizacijsko-formacijskoj strukturi teritorijalnih partizanskih jedinica koje su ih izvodile, partizanska borbena dejstva na određenom operativnom području, u određenom vremenu (od nekoliko dana do jedan i više meseci), objedinjena jedinstvenom operativnom ili strategijskom zamisli, dovodila do postizanja operativnih i strategijskih ciljeva, širom Jugoslavije i u 1941. godini i time afirmisala operaciju, iako na specifičan način, kao formu oružane borbe. Ona, razume se, doživljava dalju evoluciju kroz operacije takvog tipa kao što su: borbena dejstva 1. i 2. proleterske brigade na teritoriji istočne Bosne, Sandžaka i Crne Gore, u sadejstvu sa teritorijalnim partizanskim odredima — u prvoj polovini 1942; strategijski pohod (operacija) Grupe brigada u zapadnu Bosnu (1. i 2. proleterska, 3. udarna sandžačka, 4. i 5. udarna crnogorska brigada), operacije za oslobodenje Jajca, Livna, Bihaća itd. Evolucija operacije nastavlja se i u sledećim etapama oružane borbe.

2. — Prema drugu Pejinoviću, operaciju i to „kao značajnu formu oružane borbe“, vidimo tek u drugoj etapi. Mislim da navedene činjenice o operacijama 1941—1942. godine i poznate činjenice o nizu operacija širom zemlje u periodu od 1942. do 1945. godine nedvosmisleno upućuju na zaključak da je operacija bila sve izrazitija preovlađujuća forma oružane borbe NOR u svim etapama, a da su, doduše, uporedo sa njom, egzistirala i masovna, raznovrsna po oblicima i razmerama, partizanska borbena dejstva koja se nisu mogla „uklapati“ u okvir ove ili one operacije, ali su davala rezultate taktičke, operativne, pa i strategijske prirode.

Navodimo samo ovaj podatak. Diverzantske grupe i odredi u centralnom i severnom delu Hrvatske, izvele su 3.130 *diverzantskih akcija* u kojima je, pored ostalog, uništeno: 1.639 vozova; 379 mostova, 46 aviona, 39 tenkova, 6 tona benzina. Njihovo osnovno borbeno sredstvo bio je eksploziv (iz rudnika, kamenoloma, neeksploziranih avionskih bombi, artiljerijskih i minobacačkih granata, nerazminiranih minsko-eksplozivnih prepreka, ratni plen itd.). Ukupni efekat toga dejstva je bio ne taktičke, već očevidno, operativno-strategijske prirode.

Znači, operacija kao preovlađujuća forma oružane borbe čiji su nosioci bili — grupa partizanskih odreda, brigada, grupa brigada, divizija, grupa divizija, korpus, grupa korpusa, armijska grupa, armija — i masovna i raznovrsna borbena dejstva teritorijalnih i drugih partizanskih jedinica koja se nisu „uklapala“ u okvir ove ili one operacije, predstavljaju jednu od osnovnih karakteristika oružane borbe u NOR, u svim njenim razvojnim etapama.

3. — Govoreći o podeli operacija po značaju, drug Pejinović kaže: „Pored pojave operacija, u praksi dolazi do njihove podele po značaju — na one strategijskog i nižeg operativno-lokalnog značaja. Može se, uz određene rezerve, konstatovati da su naše divizije, bez obzira na to gde su se nalazile kad su dejstvovala kao celina, po jedinstvenom planu, uz sadejstvo partizanskih odreda na određenoj teritoriji i drugih faktora o kojima je već bilo reči, najčešće izvodile borbena dejstva kroz formu operacije sastavljene od nekoliko međusobno povezanih bojeva i borbi, dok su dejstva korpusa i viših sastava to bila po pravilu“. Ovde ne bih mogao prihvatiti dve konstatacije:

a) Da operacije u NOR možemo deliti na one strategijskog i druge koje su bile „nižeg operativno-lokalnog značaja“. Jer, te su operacije dovodile do strategijskih ili operativnih rezultata, pa prema tome, i za njih bi važila uobičajena podela: operacija koja sledi strategijski ili operativni cilj.

b) Ne bi se, mislim, makar i „uz određene rezerve“, mogla prihvatiti ocena da su naše divizije „najčešće izvodile borbena dejstva kroz formu operacije“. Često jesu, ali je teško reći da su i najčešće, jer su najčešće izvodile boj, pošto su bile u sastavu grupe divizija, korpusa, armijske grupe i armije. Međutim, u mnogo slučajeva su izvodile i operaciju i to najčešće kada su se nalazile van sastava pomenutih operativnih formacija, dejstvujući samostalno na određenom operativnom području, u sadejstvu sa partizanskim odredima i drugim teritorijalnim partizanskim jedinicama (na primer: 12. slavonska, 43. istarska, 14. slovenačka, 41. makedonska, 21. srpska, 29. hercegovačka udarna divizija i druge).

O obliku oružane borbe u NOR. Najkompletniji i najdirektniji odgovor na ovo pitanje daje drug Pejinović, kada govori o trećoj (završnoj) fazi oružane borbe u NOR. On ističe:

„Strategijska osobenost ove završne faze rata sastoji se upravo u tome što je prvi put frontalna komponenta dejstava postala dominantna, ali ne i jedina i za sve strategijske ciljeve dovoljna. Radilo se o kombinovanju na višem nivou frontalnih sa razvijenim dejstvima krupnih snaga u pozadini neprijateljskog fronta. Ova karakteristika naše strategije ne predstavlja prost i mehanički zbir dve različite vrste dejstva, već znači svojstvenu i originalnu sintezu u okviru jedinstvene strategije, proizašle iz specifičnog oblika rata. Celovit oblik našeg opštenarodnog rata ispoljio se potpuno i kompletno u ovoj fazi u kojoj, pored frontalne komponente koja je zauzela glavno mesto, imamo i dejstva u neprijateljskoj i našoj pozadini“.

Inače, iz ovog stava autora, kao i iz čitavog izlaganja, ne vidi se sasvim jasno gledište o tome kakav je oblik oružane borbe primenjen u NOR, ali u svakom slučaju ispada da se radilo o opštenarodnom ratu kao obliku oružane borbe i da se on kao „celovit oblik našeg opštenarodnog odbrambenog rata ispoljio... potpuno i kompletno u ovoj fazi (završna faza — primedba M. P.) u kojoj, pored frontalne komponente koja zauzima glavno mesto, imamo i dejstva u neprijateljskoj i našoj pozadini.“

Poznato je da svaki rat ima svoj društveno-politički i vojni aspekt. Iz društveno-političkog aspekta ratovi mogu biti: pravedni i društveno-istorijski opravdani i progresivni, i nepravedni, odnosno društveno-istorijski reakcionarni. NOR naroda Jugoslavije od 1941. do 1945. — naravno, bio je iz društveno-političkog aspekta pravedan i društveno-istorijski progresivan. U stvari, bio je po društveno-političkom cilju i angažovanosti u njemu svih naroda i narodnosti Jugoslavije i njihovog celokupnog prostora — opštenarodni, oslobodilački i revolucionaran rat.

Međutim, iz vojnog aspekta — prema načinu vođenja oružane borbe (obliku oružane borbe), rat se može ispoljavati kao frontalni, partizanski i kombinovani frontalno-partizanski u kome se metodi frontalnih dejstava, doduše, prevlađujući ili težišni, ali su i partizanski prisutni, ne samo u taktičkim i operativnim, već i strategijskim razmerama. I, upravo naš NOR je sa vojnog aspekta, u celini uzev, predstavljao kvalitetno nov oblik partizanske oružane borbe koji je u završnoj fazi NOR prerastao u kvalitetno nov oblika borbe, u kombinovani frontalno-partizanski rat, u kome su, ipak, prevlađivali u suštini frontalni metodi borbenih dejstava.

Jer, kako kaže drug Tito: „To je bio opštenarodni odbrambeni rat, ali dobro organizovan, vođen iz jednog centra, Vrhovnog štaba, sa kombinacijom partizanskog ratovanja sa frontalnim borbama, koje su bile uslovljene postojanjem slobodnih teritorija i formiranjem velikih vojnih jedinica, divizija i korpusa“.⁶

Argumenti za moj stav su uglavnom sledeći.

Prvo. Može se bez preterivanja reći da je naš NOR, kao partizanski oblik oružane borbe, još 1941. izašao u izvesnom smislu iz starih „klasičnih okvira“, kako po broju, veličini, organizovanosti, tako i po ukupnom efektu dejstva partizanskih odreda kao glavnog sredstva vojne strategije. U njemu su i elementi frontalnog metoda borbenih dejstava bili više prisutni nego u ranijim partizanskim ratovima.

Drugo. Sa 1942. godinom brigade, grupe brigada, divizije i kasnije grupe divizija, korpusi, kao eksteritorijalne taktičke, operativne i strategijsko-operativne formacije, postaju glavni nosioci partizanskog oblika oružane borbe, služeći se pretežno metodama partizanskih borbenih dejstava, uz stalan porast primene i frontalnih borbe-

⁶ Tito, „Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije“, str. 39.

nih dejstava. I to i jeste, na vojnom planu, jedan od osnovnih puteva, preko koga se jugoslovenski partizanski rat afirmisao kao kvalitetno nov oblika pratizanske oružane borbe.

Treće. Koncem 1944, a naročito 1945. godine obrazovanjem u suštini jedinstvenog fronta od Drave do Jadrana, partizanski oblik oružane borbe je definitivno prerastao u kvalitetno nov oblik — kombinovani frontalno-partizanski rat.

Jer, kako i drug Pejinović navodi: „Od ukupnog broja divizija, na frontu se nalazilo 28 (u sastavu 1, 2, 3. i 4. armije koje su dejstvovalе u zahvatu fronta — primedba M. P.), a u pozadini neprijatelja 16, ne računajući široku mrežu partizanskih odreda i organa korpusnih vojnih oblasti. Međutim, treba imati u vidu da su naše divizije na frontu, po brojnom stanju i vatrenoj moći, bile 2—3 puta jače od onih u pozadini. Protivnik je od ukupnog broja divizija imao 21 na frontu i 23 divizije u pozadini. U našoj pozadini, pored snaga KNOJ, nalazilo se i 6 divizija uz ostale organe pozadinske vojne organizacije. U rezervi VŠ bile su 3 divizije pored nekih rodovskih jedinica.

Potčinjavanje komandama armija snaga u pozadini neprijatelja, izvršeno je po sledećem:

- 4. armiji bili su potčinjeni 11, 4, 7. i 9. korpus;
- 2. armiji 2, 3. i 5. korpus (kasnije i deo 4. korpusa);
- 1. armiji 10. korpus;
- 3. armiji 6. korpus (a u početku i 10. korpus)“.

I ne samo to. Gotovo sve, od oko 40 artiljerijskih, tenkovskih, inženjerskih i drugih brigada nalazile su se u sastavu 1, 2, 3. i 4. armije koje su dejstvovalе u zahvatu fronta. Njihovo dejstvo su, takođe, podržavale i obezbeđivale i dve vazduhoplovne divizije. Armije su, dejstvujući u zahvatu fronta, primenjivale pretežno frontalna borbena dejstva.

Očevidno je takođe, iz takvih podataka, da je komponenta, u suštini frontalnih borbenih dejstava, bila preovlađujuća, da su se u suštini partizanska dejstva na još definitivno neoslobođenom delu državne teritorije odvijala u taktičkim, operativnim i strategijskim okvirima, da su se na potpuno oslobođenom delu državne teritorije odvijala određena borbena dejstva radi kontrole, obezbeđenja teritorije i uništenja ostataka kvislinških naoružanih bandi. I upravo zato, sve te „tri dimenzije“ dejstava, u svojoj povezanosti i jedinstvu, demonstrirale su kvalitetno nov oblik oružane borbe — kombinovani frontalno-partizanski rat.

General-major
Milojica PANTELIC